

Güvenlik Sorunlarına Bağlı Gelişen Zorunlu Toplu Göçlerin Tarihi Çevre Üzerindeki Etkisi

¹*Saadet Gündoğdu Fidan ² Zeynep Gül Ünal

*¹ PhD. Student, Yıldız Technical University, Institute of Science, Restoration Program, Turkey

² Associate Prof. Dr. Yıldız Technical University Faculty of Architecture Restoration Department,
Secretary General of ICORP/ICOMOS (International Scientific Committee on Risk Preparedness of ICOMOS)
Turkey

Özet

Yaşadığımız yüzyılda insan kaynaklı afetler olarak tanımlanan savaş, çatışma, iç karışıklıklar gibi büyük olaylar sonucu yaşanan zorunlu toplu göçler, “terkedilen” ve “varılan” yerde fiziksel ve sosyal çevreyi hızlı bir şekilde etkilemekte ve dönüştürmektedir.

20. yüzyıl sonu 21. Yüzyıl başında dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen savaşlar ve çatışma ortamı olayların merkezinde yer alan yapılmış mimari çevreyi de büyük oranda etkilemiştir. Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Sudan, Lübnan, Kuzey Mali, Suriye ve Yemen’de gibi örneklere bakıldığında somut ve somut olmayan kültürel değerlerin hem çatışmalar hem de yaşanan zorunlu göçler sebebiyle geriye döndürülemez zararlar aldığı görülmektedir. Çatışmaların yıkıcı etkisi incelendiğinde dikkat çeken en önemli noktalardan biri ise “evrensel kültürel değerlere” yönelik saldırılarda görülen artıştır. “Mekanın kültürü somutlaştıran bir alan” olduğu düşünüldüğünde kültürel değerlerin ancak onu yaşayan kullanıcılarıyla birlikte korunduğunda birlikte olan anlam – bağlam ilişkisinin de bu süreçte kopmalar yaşadığı görülür.

Nisan 2011’de Suriye’de başlayan iç karışıklıklar sonucunda özellikle güvenlik sorunları nedeniyle 3 milyonun üzerinde Suriye vatandaşı öncelikle Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak’a göç etmek zorunda kalmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise göç edilen ülke sayısı hızla artmış, buna bağlı olarak göç eden toplulukların dağılması “ortak bellek/kollektif hafıza”nın da kaybolma hızını artırmıştır.

Bu çalışma, Türkiye ve yakın çevresinde güvenlik sorunları nedeniyle ani gelişen göçlerde tarihi çevreyi tehdit eden unsurları “göç ve kültür mirasının korunması” bağlamında incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Mirası, Tarihi Çevre, Koruma, İnsan Kaynaklı Afet, Zorunlu Göç

Environmental Impacts Of Forced Mass Migration Due To Security Reasons

Abstract -

During current century, mass migrations that are occurred due to human caused disasters such as wars, arm conflicts, rapidly impacted on physical and social environments in both places where migration occur from and to and continue to impact.

Due to many discrepancies of wars that have started at end of the 20th century and are still continuing than previous ones has caused to use arm conflict term instead of wars. Assaults are increased to “universal cultural values”, which have sustained irreversible damages because of both conflict and forced migration. When space is considered as “an environment that makes culture tangible”, it must be recognized that cultural values are been meaningful when they are preserved along with their living users.

In the wake of civil wars that started in Syria on April 2011, more than 3 million Syrian have to migrate several countries due to security reason. In 2016, number of the migrant receiving countries swiftly has increased and dispersion of migrated community accelerate disappearance of “**common storage/collective memory**”.

*Corresponding author: PhD. Student Address: Yıldız Technical University, Institute of Science, Restoration Program, Faculty of Architecture Restoration Department, 34349, İstanbul, TURKEY, E-mail address: saadetgundogdu@gmail.com, Phone: +905374617950

This study aims to examine factors that threat historical space during fulminant immigration due to security reason in Turkey and immediate vicinity in the contest of “migration and preserving cultural heritage”.

Key words: Cultural Heritage, Historical Space, Preserving, Human Cause Disaster, Force Immigration

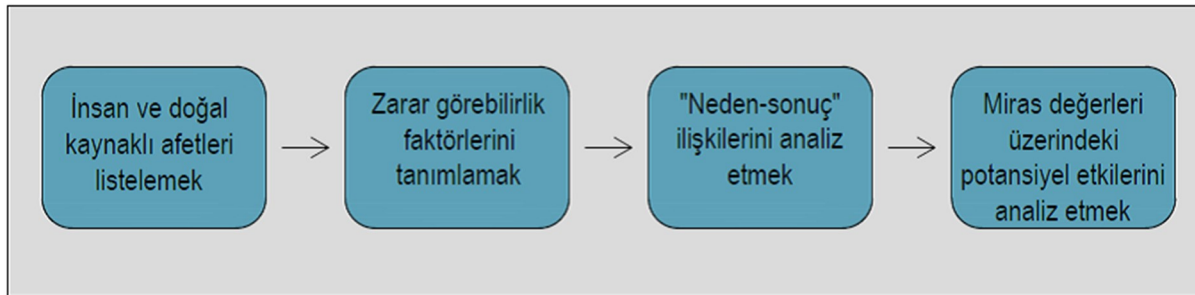
1. Giriş

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin (UNCHR) 2015 yılı Ocak ayında açıkladığı raporuna göre dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen çatışma ve savaşlarda 2014 yılının ilk 6 ayında, tahmini olarak 5.5 milyon kişi yerinden edilmiştir [1]. Gerek savaş ve çatışmalar sonucunda ortaya çıkan insan kaynaklı afetler gerekse doğa olaylarına bağlı gelişen afetler sonucu güvenli yerleşimlere doğru hareket ile başlayan bu göçlerde en temel problemlerden biri insan-mekan-zaman ilişkisini gelenek içinde tanımlayan kültür mirası değerlerinin de tehlike altına girmesidir.

GAR 2015 Raporunda, 1990'ların başından itibaren sayısal verilere bakıldığında son 20 yılda ulusal ve uluslararası afetlerin sayısında kayda değer bir yükseliş olduğu ve daha fazla insanın birinci elden risk belirttilerini deneyimlediği görülmektedir [2]. Yine bu rapora göre dünya üzerinde afetlere bağlı yıllık ekonomik kayıp 2000-2012 yılları arasında 250 milyar dolardan 300 milyar dolara ulaşmıştır [20].

Afet risk farkındalığı olgusunun küresel ölçekteki gelişimi uluslararası afet risk azaltımı çerçeve çalışmalarından da takip edilebilmektedir. Buna göre;

1989'da uluslararası afet riskleri azaltımı 10 yıllık çerçeve planı IDNDR- Uluslararası Doğal Afetler Azaltım On yılı hazırlanmıştır. 2005 yılına kadar strateji geliştirme çalışması yapılmış ve 10 yıllık bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu hazırlıkların sonunda Birleşmiş Milletler 2005'de 2005-2015 Hyogo Faaliyet Çerçevesi programını ilan etmiştir. 2015 yılında 10 yıllık bu çerçeve programının da sona ermesi ile Mart 2015 tarihinde Japonya Sendai'de Afet Risk Azaltımının 3. Konferansı toplanmış ve “Sendai Afet Risk Azaltımı Çerçevesi 2015-2030” kabul edilmiştir [3]. Çalışma toplantısında risk ve kümülatif etkilerini yaratan sebepler, bunun yanı sıra Afet Risk Azaltımı 2. Dünya Konferansı'nda ilan edilen 2005-2015 Hyogo Faaliyet Çerçevesinin ilgili kazanımları da, yeniden yorumlanmıştır.

Şekil 1. Miras değerleri üzerindeki Risk Analiz Süreci [4]

Sözkonusu tehlikelere bağlı olarak yerleşimlerde tarihi doku oranının hasar görmesi, yok olması ve geleneksel yapıım teknikleri bilgisinin zamanla kaybolması vb. nedenler sonucunda yok olan bu dokunun yenilenmesi zorlaşmaktadır ve bu nedenle sözkonusu bölgelerdeki herhangi bir tehlike, tarihi miras açısından afete dönüşmektedir [5]. Bu afetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan “Göç” olayı ise bu alanlardaki koruma sorunlarının artmasındaki en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Metod ve Materyaller

Bu çalışma, çağdaş korumanın etkin olduğu süreçte gerçekleşen savaş, çatışma gibi durumlar sonucunda yaşanan göçlerin kültür mirası üzerindeki etkilerini incelenen örnek vakalar üzerinden paylaşmayı hedeflemektedir. Çalışmada 1990 sonrası zorunlu göçe sebep olan büyük afet türleri ve bölgeleri tespit edilerek, koruma sorunları, kültür mirası üzerindeki etkileri ve afet sonrası iyileştirme süreçleri incelenmiştir.

Türkiye'nin kültürel bağlarını paylaştığı ve Anadolu'nun Orta Doğu'ya açılan kapısı olarak tanımlanan sınır komşusu Suriye'de 2011 yılından itibaren başlayan çatışmalara bağlı gelişen güvenlik sorunları Türkiye'yi de doğrudan etkilemektedir. Bu sürecin en yıkıcı etkileri de kültür mirası üzerinden okunmaktadır. Çalışmanın ilk aşamalarında yaşanmış olaylar üzerinden araştırılmış olan savaş-göç-koruma kavramları “Suriye alan araştırması” üzerinden incelenmiştir. Ülkemizde hayatlarına devam eden Suriyeli misafirlerin tarihi kentteki mekânsal organizasyonu ve mekana etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada afetlerle, göçlerle, eve-dönüşle, dünya kültür mirasıyla ilgili olarak uluslararası kurum ve kuruluşların çalışmaları yol gösterici ilkeleri, BMMYK, UNISDR, UNESCO, ICORP, Dünya Bankası gibi organizasyonların yeniden yerleştirme proje raporları, Uluslararası (Kızılay ve Kızıllaç Federasyonu gibi), farklı ülkesel kurum ve kuruluş çalışmalarının verileri yapılan analiz ve değerlendirmelerde belirleyici bir rol oynamaktadır.

3. Savaş- Göç İlişkinin Tarihi Çevre Üzerindeki Etkisi

3.1 Savaş ve Göç İlişkisi

Savaşın sınıflandırması ile ilgili araştırmalar incelendiği zaman temel olarak savaş uluslararası savaş ve iç savaş olarak ikiye ayrılmaktadır. 20. yy. sonunda yaşanmaya başlayan savaşların o sürece kadar yaşananlardan farklı olması, savaş sınıflandırmasının genel çerçevesinin dışına çıkılmasını sağlamıştır. Yalçınkaya'nın (2008) bu durumu ifadesi şu şekildedir “Savaşın unsurların devlet olma sıklığının azalması ve muharebe alanının değişime uğraması nedeniyle günümüzde “savaş” kelimesinin yerine “silahlı çatışma” kullanılır olmuştur” [6]. Günümüzde iç savaş görülme sıklığı oldukça artmıştır.

Savaş, çatışma vb. durumlarda güvenli olabilecek yerler ve komşu ülkeler uluslararası göçte tercih edilmektedir. 1992-95 yılları arasında yaşanan Bosna savaşında ve son süreçte Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle Türkiye güvenlik olarak huzurlu ve mesafe olarak yakın görülmüştür.

Tablo 1: 1990 sonrası savaş, silahlı çatışma ve çatışmaların tarihi çevre üzerindeki zararları tablosu

Tarih	Yer	Etki
1991 ve 2003	Irak	Savaş - 4 milyon Iraklı Suriye ve Ürdün'e, 500 bin Iraklı ise Türkiye, Bahreyn gibi ülkelere sığınmıştır. Dünya miras alanları tehlikededir. Ur şehri, Ctesiphon kemeri çatlamıştır. Musul'da 10. Yüzyıldan kalma bir cami kısmen yıkılmış, Tell al-Lahm ve Tell el-Obeid arkeolojik alanları hasar görmüştür. Musul Müzesi, Bağdat Güzel Sanatlar Galerisi yağmalanmıştır.
1992-1995	Bosna-Hersek	İç savaş - Yaklaşık 110.000 kişi ölmüş, 2,5 milyondan fazla kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Savaşta çok sayıda anıtsal yapı ve sivil mimarlık örneği tamamen yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. Mostar Köprüsü ve Vukovar Kalesi yıkılmıştır.
1994'ten itibaren	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	İç savaş - 1.2 milyon Ruandalı Hutu, Tutsiler göç etmişlerdir. Garamba Ulusal Parkı, Kahuzi-Biega, Salonga, Virunga ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Okapi Yaban Hayatı Koruma, dünya miras listesindeki bölgeler tehlike altındaki listeye alınmıştır.
1998-1999	Kosova	Savaş - 17.746 kişi Türkiye'ye göç etmiş, yaklaşık 20.000 kişi ölmüştür, 1 milyondan fazla kişi göç etmiştir. Kiliseleri, camileri, manastırları ve diğer dinsel mimari eserleri, geleneksel evleri, tarihi kimliklerini koruyan şehir merkezleri, kütüphaneleri, arşivleri, müzeleri ve diğer kültür ve öğretim kurumlarıyla Kosova'nın zengin kültür mirası zarar görmüştür.
2001- 2014	Afganistan	Savaş - 60 bini aşkın Afgan ölmüş, on binlercesi yaralanmış, açlık, hastalık, tıbbi yetersizlikler ve mültecilik yaşanmıştır. Bamiyan Buda heykellerini tahrip edilmiştir. Heykellerle birlikte çevrelerindeki çoğu niş de saldırıya uğramıştır, Foladi Vadisi'nde ve Kakrak'ta yüzlerce heykel dinamitle tahrip edilmiştir, Büyük Budist tapınağı Tepe Shutur-e-Hadda ciddi bir şekilde tahrip edilmiş, eşsiz kalıpları yağmalanmıştır, Chakari minaresi patlatılmıştır
2003-2004	Darfur- Sudan,	İç savaş - Yaklaşık 400 bin kişi ölmüş, 2,5 milyon kişi mülteci durumundadır. Açlık, kuraklık çok üst seviyelerdedir. Kırsalda yaşayan yerlilerin göç etmesi ile birlikte somut olmayan kültür mirasının kaybı ve bağlantılı olarak geleneksel yapım teknikleri kaybolmaya başlayacaktır.
2006	Lübnan	Savaş - Yaklaşık 1000 kişi ölmüş, 1 milyondan fazla göç etmiştir. Beyrut kenti, özellikle güney kısmı ağır hasar görmüştür.
2011- devam etmekte	Suriye	İç savaş - Yaklaşık 3 milyon kişi Türkiye'ye, toplamda 6 milyon insan göç etmiştir. 6 Dünya mirası alanı tehlike altındaki miras alanları listesine alınmıştır. Tarihi çevreler, tarihi yapılar ve müzelerdeki objeler ve arşivler zarar görmüştür.
2012	Kuzey Mali	Savaş - iç savaş, Dünya mirası alanları tehlikededir. Mali'nin kuzeyindeki en büyük üç şehir olan Kidal, Gao ve Timbuktu zarar görmüştür.
2015	Yemen	İç savaş - 3 Dünya mirası alanı tehlike altındaki miras alanları listesine alınmıştır.

1990 sonrası yaşanan savaş ve çatışmalar sonucu gerçekleşen göçlerde göç eden insan sayısı her seferinde milyonları aşmıştır. Savaş süresinin uzayıp huzur ortamına dönüşme süresinin arttığı durumda ise geriye dönüş zorlaşmıştır. Bu süreçte özellikle tarihi kentler de savaşlarla iç çatışmalarla zarar görmüş, yerli halkın bölgeyi terk etmesi ile de ortak geçmiş, somut olmayan kültür mirasları, uzun bir süre onarılamadan kalacak olan tarihi yapılar kaybolma tehdidi ile yüz yüze kalmıştır.

3.2 Savaş ve Göçün Tarihi Çevreye Etkisi

Tarihi çevre ile ilgili tanımları irdelediğimiz zaman toplumların kültür birikimleriyle şekillenen, geçmiş ile bugün arasında bağlantı kuran “kültür varlıkları” uzun bir zaman süreci içinde şekil

almışlardır [7].

Geniş alanlarla çevrelenmiş olan kültür mirası; tarihi kentleri, yaşayan kültürel peyzajı, bahçeler ya da kutsal ormanları ve dağları, teknolojik veya endüstriyel yakın geçmişteki başarıları, acılı hatıraları ve savaşla ilişkili tüm alanları içermektedir. Müzeleri ve sitlerin taşınır taşınmaz koleksiyonlarını, arşivleri de kapsamaktadır. Ancak sadece kraliyet ailelerinin ve başarılı büyük sanatçıların yaşam tarzları değil aynı zamanda sıradan insanların günlük yaşamlarının önemini de kapsamaktadır. Hatta kültür mirası somut olmayan bilgi, inanç ve değer sistemleri, insanların günlük seçimleri ve davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahip temel yönleridir [8]. Bu bağlamda kültür mirasının korunması afet sonrası hem ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlara hem de sürdürülebilir kalkınmaya itici güç olarak katkıda bulunur.

Somut miras ürünleri kendisinden çok onu şekillendiren topluluğun gelenekleri, kültürel kimliği, sosyal çevre ile etkileşimi; kısacası, kültür mirasını yaşatan sürecin kendisi oluşturur [9]. Bu bütünlüğün bozulmaması, kültür mirasının sürdürülebilirliğinin devamlılığı için sosyal çevrenin yapı taşı olan kullanıcıların değişmemesi önem kazanmaktadır.

Tanımlı gereği savaşlar yıkımlara neden olmaktadır. Çatışma bölgelerinde gerek seçici, gerekse genel yıkımın hedefi olan kültür mirasına ilişkin hasarın günden güne değişmesi nedeniyle yıkımın gerçek boyutunu tespit etmek mümkün olamamaktadır [10]. Çatışmalar sırasında kasıtlı yıkım ve kültürel değerlerin/varlıkların yağmalanması ile bireylerin ve grupların kimliğini yok etmek, yer ile olan çoğu bağlantılarını kesmek ve bir toplum olarak onları birleştiren bağlarını kırmak amaçlanmaktadır. Savaş açan taraflar toplulukları tarihe bağlayan belgeleri, eserleri ortadan kaldırmak ve geçmişleri ile olan bağlarını, tarihlerini tamamen yok etmek istemektedirler.

Kültür mirası silahlı çatışmalar, savaşlar vb. nedenlerle yağmalanmakta veya yok edilmektedir. Dünyada içinde bulunduğumuz son çeyrek yüzyılda savaş ve çatışmaların gerçekleşme sıklıkları artmış, etki alanları büyümüş, tarihi çevrelerdeki yıkıcılığı da genişlemiştir. Kültür mirası silahlı çatışma veya terör saldırısında, yüksek risk grubunda değerlendirilmektedirler. Yaşanan savaş ve çatışmalar sebebiyle zorunlu göçlerde daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak düzeyde artış yaşanmaktadır. Göç üzerine çalışan resmi kurumların kayıtları bu durumu çok net göstermektedir.

Ani olarak gelişen bu zorunlu toplu göçler hem çıkılan yerde hem de varılan yerde kentin fiziksel, toplumsal ve kültürel yapısında değişimlere neden olmaktadır.

3.3 Varılan Yer – Yeni Yaşam Alanı

Göçlerle varılan yerde sosyo-mekansal yapıda değişiklikler meydana gelmektedir. Göçler sonucunda varılan yerler tarihi çevreler olduğunda ise kentin fiziksel dokusu- kültürel yapısı, kent yönetimi etkilenmektedir. Ancak iç ve dış göçler de oluşan etkiler de değişmektedir; iç göçlerde işsizlik, alt yapı, ulaşım, konut, nüfus yoğunluğu değişimi, uyum, çevre sorunları ve benzerleri gerçekleşmektedir. Çevreye verilen zararlar bağlamında bakıldığında çoğu sorunlar iç göçlerde ve dış göçlerde benzeşmektedir. Nüfus artışı yaşanan kentlerde sosyal donatı alanları parklar, meydanlar hem barınak gibi kullanılmakta hem de zarar görmektedirler. Kentsel mekanda kontrolsüz yayılımlar, kentin dağınık büyümesi sorununu da birlikte getirmektedir.

Göç ile gelen misafirlerin büyük bir bölümü çoğunlukla tarihi merkezlerde ucuza kiralanabilen bakımsız konutları tercih etmektedirler. Bu durum tarihi çevrede koruma sorunlarını artırmaktadır.

Yoğun göçler kentlerde konut talebini artırmakta ve barınma sorunu oluşmaktadır. Nüfusun konut talebinin artması boş arazilerin yasadışı konut alanlarına dönüşme sorunu yaratmakta ve sınırlı olanaklara sahip göçmenler kentin dış bölgelerine, kentin çevresine veya düşük standartlı alanlarına yerleşmeye zorlanmaktadır. Kentsel hizmetlerden (altyapıdan) yoksun bölgelerde gecekondular diye ifade edilen izinsiz ve düşük standartlı konutları kısa sürede oluşturmaktadırlar. Göçler sebebiyle kentte mekana kontrolsüz yayılım, kentteki sosyo-mekansal ayrımlaşmalar üzerinde de etkili olmaktadır. Kentin dağınık büyümesine, altyapı sorunlarına, çevresel değerlerin yok olmasına, çevre kirlenmesi gibi durumlar oluşmaktadır.

3.4 Geride Bırakılan Yer – Anayurt

Geride bırakılan yerleşimde meydana gelen değişimler yerleşimin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle özellikle kırsal ve kentsel alanların göç ile boşalması durumunda meydana gelen hasarın da niteliği değişmektedir.

Kırsal alanlardan göç edildiğinde tarım alanları işlenmediği için verimsiz alanlara dönüşmekte, araziler boş kalmakta, bağ ve bahçeler, konutlar boş kaldığı için bakımsızlıktan ötürü bozulmaktadırlar. Sosyal etki olarak kırsalda adet ve geleneklerine bağlı olan topluluklar kentlere göç ettiğinde kentsel yaşama adapte olma ve uyum için birçok değişiklik yaşamaktadırlar.

Düşük yoğunluklu savaş olarak nitelendirilen silahlı şiddet eylemlerinde eğer uzun süreli olarak bu durum devam ederse olayın olduğu bölgede zorunlu göçe sebep olmaktadır.

Bazen memleket dışına olan göçme hareketleri, memleket içinde de iç göçmen hareketlerini meydana getirirler. Çünkü giden göçmenlerin memleket içerisinde bıraktıkları boşluklar, kısmen bu memleketin başka bölgelerinden gelen iç göçmenlerle doldurulmuş olur [11]. Bosna Hersek'te de savaş sonrası Dayton Antlaşmasından sonra yurt dışına göç etmiş olan Bosnalıların geri dönmesi sürecinde ülke dışına çıkanların yaklaşık yarısı geri dönmüş, geri dönenlerinde ülke içerisinde gerçekleşen iç göçten ötürü sadece %10'u eski yerleşim yerine yerleşebilmiştir [12].

Savaş/çatışma sonrasında afetzedeler şehirlerin sahip oldukları eski fiziksel dokudaki kaybedenleri yerine koyarak ya da var olan/ hasar görmüş olanları onararak eski yerleşimi yeniden canlandırmaya çalışmaktadırlar [13].

Bosna-Hersek'te savaş sonrasında; savaş öncesine oranla kent nüfusunun % 20 daha az olmasının yanında, çevre köylerde yaşayanların Mostar'a gelmesi ve savaş esnasında kenti terk eden Mostar halkının kente geri dönmesinin planlanması ile kentte nüfus artışı yaşanmıştır. Ayrıca kentteki onarım ve restorasyon çalışmalarında; kente başka yerlerden yardım amaçlı gelen yapı malzemelerinin kullanılması, Eski Kent ve çevresinde yer alan konut bölgesinin eski mimari özelliklerini kaybetmesini hızlandırmıştır [14].

Bosna Hersek'te savaş sonrası rehabilitasyon aşamasında tüm çalışmaların yardımlarla sürmesinden ötürü kullanıcıların ve yerel halkın katılımından bahsedilememektedir. Bugünkü çalışmalarda katılımcıların yerel halkın olması gözlemlenirken Mostar'da halk süreci izlemiştir. Bütçenin onarım ve yenileme çalışmalarında fazla miktarda olması önemli bir girdidir fakat bütçe yerel yönetimin organizasyonu dışında aktörlerin sorumluluğu ile kullanılarak etkinliğini yitirmiştir [14].

Kentin değişim ve gelişim sürecinde kent, kentli ve bellek bütünsel bir ortam yaratmaktadır. Anıların rolü, kenti, kentsel gelişmeyi, kentsel tasarımı ve mimariyi de kentsel toplumda yönlendirmektedir. Kent nesne olarak düşünüldüğünde hatırlanan, hatırlatan, geçmiş ve geleceği çağrıştıran anlamlarla yüklüdür [15].

İnsanların yıkılmış kentlerde veya bölgelerde geçmişleri ile ilgili hatıraları ve komşuluk ilişkileri vardır. İlişkilerin önemi kültürlere ve o kültürlerin mekana ve sosyal ilişkiye verdikleri anlama göre değişebilmektedir. Daha sağlıklı fiziksel ve sosyal yeniden yapılanmalarının sağlanabilmesi için afetle birlikte oluşan fiziksel değişimlerin toplumların hafızaları üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi önemli katkı sağlayacaktır [16].

4. Suriye Örneği

2011'de Suriye'de güvenlik problemleri nedeniyle başlayan, hem ülke içerisinde hem de ülke dışarısına göçe sebep olan çatışma ortamı hedefli ve genel yıkım ile kültür mirasının da çok büyük zarar görmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu göçler sonucunda insanların yıllardır yaşadıkları yerden ayrılmaları ile somut ve somut olmayan kültür mirasının bir arada sürdürülebilmesi engellenmiş olmaktadır.

Savaş ve çatışma türü afetler meydana geldiği ülkenin dışındaki, komşu olan veya ilişki içinde bulunan ülkeler de afetin olumsuz sonuçlarından zincirleme olarak etkilenmektedir.

2011'den itibaren Suriye'den gelenler BMMYK 3 Kasım 2015 raporuna göre Türkiye'de toplam kayıtlı 2.181.293 kişidir. Yaklaşık 240.000 Suriyeli kamplarda yaşamakta geri kalan insanlar ise birçok büyük kente dağılmış durumdadırlar. Hatta kamplarda yaşayanlar kamp dışında yaşayanların sadece %10'unu oluşturmaktadır. Türkiye'de yaşayan Suriyelilere yasal olarak "geçici koruma statüsü" verilmiştir ve misafir olarak nitelendirilmektedirler. Yukarıda da değinildiği üzere son yaşanan göç durumu Türkiye'deki kentlerin hem sosyo mekânsal yapısında değişimler oluşturacak hem de mekanların kendi kullanıcıları üzerinde büyük etkilere sebep olacaktır.

BMMYK'nın 7 Ocak 2015 tarihinde yayınlanmış olduğu raporda: Suriyeli mülteciler, ilk defa BMMYK (UNHCR)'nin yetki alanındaki en büyük mülteci nüfusu olmuştur.

Suriye nüfusunun resmi kurum verilerine göre son kayıtlarda 23 milyon olduğu düşünülürse yaklaşık 6 milyon insan yurt dışına göç etmiş hemen hemen bir o kadar insanda ülke içerisinde yer değiştirmiştir. Zengin somut ve somut olmayan kültür mirasına sahip olan Suriye'de insan kaynaklı olarak gerçekleşen silahlı çatışmanın verdiği zararın yanında iç ve dış göçler sebebiyle

gerçekleşen kullanıcı değişikliği mekan-kullanıcı-eylem ilişkisini kopararak ayrı bir risk oluşturmaktadır. Konuya göçün tarihi çevre/kültür mirası üzerindeki etkisi olarak baktığımızda mekanın önemini bir kez daha vurgulanmaktadır.

Suriye’den Türkiye’ye göç edenler kamplarda, çadır kentlerde, misafirhanelerde, sokak ve parklarda, çeşitli STK’ların yardımları ile belirlediği yerlerde ve kendi olanaklarıyla kiralanmış odalarda/evlerde barınmaktadır.

Hyogo/GAR 2015 internet sayfasında yer alan ülkelerin verilerine bakıldığında Suriye ile ilgili olarak ekonomik, nüfus, risk verileri, kayıtlı kayıplar, afet türlerine göre kayıp türleri vb. bilgiler yer almaktadır [17]. Bu tablo incelendiğinde ise 2014 yılında nüfusun yaklaşık %44’ünün kırsal alanda yaşamakta olduğu görülmektedir. Bu durum kırsaldan kentsel bölgeye göç edenlerin hem mesleki hem de sosyal bağlamda uyum problemleri yaşanmasına sebep olmaktadır

Suriye’deki UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan alanların roket, tank ve hafif silahlar nedeniyle hasar gördüğü bilinmektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde bulunan Medine Kapalı Çarşısı, Ortadoğu’nun en iyi korunmuş kapalı çarşıları arasında gösterilmekte iken yapıda çıkan yangında yüzlerce dükkan yanmıştır.

20 Mayıs 2013 tarihinde Dünya Miras Komitesi’nin Phnom Penh’de yapılan 37. Toplantısı’nda Suriye’de altı kültür mirası alanı (Antik Şam Kenti, Antik Bosra Kenti, Antik Halep Kenti, Crac des Chevaliers and Qal’at Salah El-Din, Palmira Bölgesi ve Kuzey Suriye’deki antik köyler) “Suriye’deki silahlı ihtilaf durumu sebebiyle, artık 6 adet Dünya Miras Varlığının Üstün Evrensel Değerini koruma ve muhafaza etme hususlarını sağlayamamaktadır” gerekçesiyle Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi’ne dahil edilmiştir.

UNITAR tarafından “Suriye’deki Tarihi Alanlarda Uydu Tabanlı Hasar Tespiti-UNITAR/UNOSAT, 2014” hazırlanmıştır. Bu rapor Suriye’de devam eden çatışmalardan dolayı kültürel miras alanlarındaki önemli değişikliklerin detaylı analizini sağlamaktadır. 22 Mart 2010, 20 Ağustos 2014 ve 4 Ekim 2014 tarihlerindeki World View 1 ve 2 uydu görüntülerinden edinilen bilgiler bu raporda kullanılmıştır [18].

Şekil 2: Suriye UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Mirası Alanları [18]

UNESCO, Taraf Devlet Raporu - State Party Report, Suriye Kültür Miras Alanları Koruma Durumu üzerine -State of Conservation / SOC, 12 Şubat 2015 tarihinde yapılan, bu raporlar Suriyeli yetkililerden resmi bir açıklama temsilen ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (DGAM) şubelerinden ve sosyal medyadan mevcut bilgilerini harmanlamaktadır. Ancak, Taraf Devlet Suriye'de zemin erişiminin miras uzmanları için son derece sınırlı olduğunu not etmekte ve Dünya Miras alanlarının zararları tam ölçüde ayrıntılı olarak değerlendirilememektedir. Bu nedenle raporlar çoğu alan için birinci elden bilgi sağlayamazlar. Dünya Miras Komitesi için resmi verilere ek olarak sivil toplum organizasyonlardan, uluslararası organizasyonlardan, yerel uzmanlardan ve medyadan yardım alarak koruma raporu hazırlamışlardır. Taraf devlet eski eserler ve (DGAM) Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen çalışmaları; zor koşullara rağmen kültür mirası ve Dünya Mirası özelliklerini izleme, hasar değerlendirmesi, acil koruma yürütmesi, mümkün olduğunca risk azaltma tedbirleri ve yapı ve taşınır miras envanterini rapor etmiştir. Şam Şehri, Bosra Şehri, Palmira, Halep Şehri, Kuzey Suriye Antik Yerleşimleri, Crac des Chevaliers ve Qal'at Salah El-Din [19].

Özellikle dünya miras alanlarının yıkımın hedefi olması nedeniyle Suriye'nin kültür mirasının korunmasına destek olmak amacıyla konu üzerinde çalışan birçok organizasyon devreye girmiş, ulaşılamayan alanlar için uzaktan da çalışmalar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin 7-8 Ocak 2013 tarihinde, Şam Ulusal Müze de UNESCO ile koordine olarak Eski Eserler ve Müzeler (DGAM) Genel Müdürlüğü ve ICOMOS-ICCROM tarafından internet üzerinde verilen koruma uzmanları için verilen "Protection of Syria's Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: ICOMOS - ICCROM E-Learning Course" uzaktan işbirliği için örnek çalışmalardan biri olmuştur [19].

5. Sonuç

Savaş ve çatışmalar, somut ve somut olmayan kültür mirasının korunmasında gerek fiziki yıkımlar gerekse göçe bağlı nüfus azalması ve iç dinamiklerin değişmesi gibi nedenlerle hızla tahrip olmaktadır.

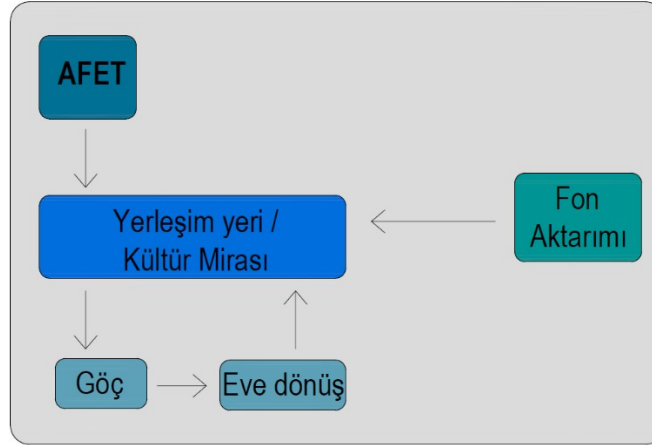
Çatışmalara bağlı gerek genel gerekse seçici yıkım ile ağır hasar gören fizik mekanlar bu alanlarda yaşamayı zorlaştırırken, tarihi yapıların dinamiklerini bilen kullanıcı ve uzmanların göç ya da ölüm gibi nedenlerle sayılarının azalması da bu çöküşü hızlandırmaktadır.

2015 tarihinde Japonya Sendai'de Afet Risk Azaltımının 3. Konferansı Sendai Çerçevesi toplantısı sonucunda **koruma** bağlamında;

-Afet sonrasında arazi kullanımı planlaması, yapısal standartların geliştirilmesi, uzmanlık, bilgi, afet sonrası görüşler ve öğrenilen derslerin paylaşılması gibi önlemlerin geliştirilmesi yolu da dahil olmak üzere; kısa, orta ve uzun vadedeki afet risklerini azaltacak kapasiteleri geliştirmek için iyileştirme safhasındaki fırsatları kullanmak,

-Afet sonrası yeniden inşayı, etkilenen alanların ekonomik ve sosyal sürdürülebilir kalkınmasına entegre etmek üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım ayrıca, afet nedeniyle yerlerinden edilmiş kişiler için oluşturulan geçici yerleşimlere de uygulanmalıdır [3] önerileri getirilmiştir.

Diğer yandan kolektif hafızanın fiziki yansıması olan geleneksel dokunun rehabilitasyonu konusunda bölge insanının oynayacağı aktif rol fiziki yapının iyileştirilmesi kadar insanların rehabilitasyonu için de en büyük desteği sağlayacaktır. Bu özellikle eve dönüş için de iyi bir amacı teşkil edecek, mekan ve kullanıcıların bir arada bulunması ile kültürün devamlılığı sağlanabilecektir. Yaşanılan yeri ile kurulan bağa ilişkin sebep-sonuç ilişkisi araştırmaları afetler sonrası terk edilen bölgelere geri dönüşün mümkün olduğunca daha erken yapılması gerektiğinin önemini vurgulamaktadır.

Şekil 3. Afet, Yerleşim yeri/kültür mirası, göç, eve-dönüş ve fon aktarımı arasındaki ilişki

Savaş sonrasında göç edenlerin büyük bir bölümünün geri döneceği düşünüldüğü zaman uzun süreli geri dönüş ve kısa süreli geri dönüş durumları da değerlendirilerek barınma önerileri üretilmelidir. Afet sonrası uygulanabilir bir eve dönüş ve yerleşim süreci büyük önem kazanmaktadır. Tarihi çevre ve anıt yapılar için farklı çözüm önerileri üretilmeli, yer-mekan-kullanıcı ilişkisi ön planda tutularak yapılacak olan onarımlar kullanıcıların ve yerel halkın katılımıyla, bilgi ve becerisi kullanılarak yapılmalıdır. Geri döndükleri zaman o bölgede yaşamlarını devam ettirebilmeleri için “canlandırma” kavramı olarak geçen ekonomik problemlerin düzenlenmesi için kırsal ve kentsel alanda kredi teşviki gibi çalışmaların belirli periyotlarla denetlenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

6- Kaynaklar

[1]URL 1- <http://www.unhcr.org/statistics>, accessed date: 10.12.2015. The UN Refugee Agency (UNCHR), (2015a), UNCHR Mid-Year Trends 2014, 2015 United Nations High Commissioner for Refugees, UNCHR statistic website

[2]Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2015 (GAR 2015), The Pocket GAR 2015 Making Development Sustainable: The Future of Disaster Risk Management, Geneva, Switzerland: United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR). United Nations 2015. Editing: Christopher J. Anderson, Vienna, Austria Printing: Imprimerie Gonnet, Belley, France.

[3]Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030, United Nations (WCDRR); 18 March 2015, Japan Sendai.

- [4]URL 2- <http://whc.unesco.org/en/activities/630> accessed date: 09.05.2013 UNESCO Managing Disaster Risks for World Heritage (resource Manual), UNESCO/ICCROM/ICOMOS/IUCN, 2010, ISBN 978-92-3-104165-5.
- [5]Gündoğdu, F. D. ve Ünal Z. G., Tarihi Yarımada Dünya Mirası Alanı Afet Risk Yönetimi Planlaması: Zeyrek Dünya Mirası Alanındaki Tehlikelerin İrdelenmesi Kapsamında İstanbul'u Etkileyen Afetlerin Kronolojik Olarak İncelenmesi, 2012.
- [6]Yalçınkaya, H., Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı; 2008, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, ISBN: 978-975-533-569-8
- [7]Kuter, N., Çankırı Kenti Açık Ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezinin Kentsel Peyzaj Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, 2007, Ankara.
- [8]Jigyasu R., Giovanni Boccardi, Manas Murthy, Christopher Marrison and Diane Douglas, Joseph King, Geoff O'Brien, Glenn Dolcemascolo, Yongkyun Kim and Paola Albrito, Mariana Osihn, HERITAGE AND RESILIENCE Issues and Opportunities for Reducing Disaster Risks(, 20 March 2012, this background paper has been prepared for the 4th Session of the Global Platform for Disaster Risk Reduction, 19-23 May 2013 in Geneva, Switzerland.
- [9]Vatan, M., Nepal Depremi Sonrası Kültür Mirasının Korunması, Mimarlık dergisi, Sayı 385, Eylül-Ekim 2015.
- [10]<http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/sicentabkmr.pdf> accessed date: 01.02.2016 Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi, Çatışma Nedeniyle Tehlike Altında Bulunan Dünya Miras Alanları Alt Çalışma Grubu Raporu, 2015, "Suriye Ve Irak'ta Çatışma Nedeniyle Tehlike Altında Bulunan Kültür Mirası".
- [11]M. De Vergottini, Göçmen Hareketleri, Çev. Nüzhet Yakut, Ankara, 1949, s.7.
- [12]Ingebjørg Wevling, "Partition and Reintegration in Bosnia during the Dayton Regime: A critical Perspective of Liberal Internationalism", AFO Paper Series of the Working Group on Peace Support Operations, Nordic Research Programme on Security. February-March 2003, p.11, available at: <http://www.nupi.no/afo/dok/wevling.pdf>.
- [13]Mileti, D. S. and Passerini E., 1996. A Social Explanation of Urban Relocation After Earthquakes. International Journal of Mass Emergencies and Disasters, 14, 97-110.
- [14]Engincan, P., "Mostar Kenti Örneğinde Konut Alanlarının Yeniden Üretim Sürecinin Değerlendirilmesi", YTÜ. Mimarlık Anabilim Dalı Yapı Programı, Basılmamış Doktora Tezi, Şubat 2009.
- [15]Erkan, N.Ç., Töre Seçilmişler, Nurcan Boşdurmaz, (2007). Sözlü Tarih 35 yıl Sonra Gediz Depremi: Depremin, Yaşayanlar ve İki Yerleşme Üzerindeki Etkileri, s: 139-150, TÜBA Kültür Envanteri Dergisi 6 - Journal of Cultural Inventory.
- [16]Arslan, H., Afet Sonrası Yeniden Yapılanma Sürecinin Yere Bağlılık, Yer Değiştirme Ve Bilişsel Haritalama Olguları Açısından İrdelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ, Mimarlık Programı: Mimari Tasarım, Ocak 2009.
- [17]<http://www.preventionweb.net/english/hyogo/gar/2015/en/home/data.php?iso=SYR>, accessed date: 03.02.2016, Hyogo GAR.
- [18]www.unitar.org/unosat, Satellite-based Damage Assessment to Cultural Heritage Sites in Syria, UNITAR/UNOSAT, 2014"- UNITAR, United Nations Training and Research.
- [19]<http://whc.unesco.org/en/list/21/documents>, accessed date: 04.15.2016, SOC Report
- [20]Ünal, Z.G., "Tarihi Çevrede Afet Risklerinin Yönetimi: Gri Bölgeleri Azaltmak", Mimar.İst, Yıl 15, sayı 54, 2015.